
Egy cselló hangja

John Lukacs

---

37 éves korában Krúdy Gyula ismert író volt, mégis kevesen tudták, hogy ő lesz a XX. század legnagyobb magyar prózáírója, de európai méretekben is az egyik legkiemelkedőbb íróegénység. Magyarország határain túl még ma is kevesen ismerik a nevét. Ennek két oka van. Az egyik a magyar nyelv elszigeteltsége a többi Európában beszélt nyelvtől, a másik Krúdy írói stílusa, amely annyira lírai és mélységesen magyar, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehet más nyelvre lefordítani.

Krúdy még nem volt 18 éves, amikor 1896 nyarán Budapestre érkezett. Itt állt előtte a csodás metropolis, Európa leggyorsabban fejlődő nagyvárosa, a legnagyobb Bécs és Szent-Pétervár között, lázasan készülődve az országalapítás ezeréves évfordulójának megünneplésére. Ezt a városot akarta meghódítani a tollával.

Nyíregyházán született, a Krúdy család házában. Nyíregyháza nem egyszerűen egy vidéki város volt, hanem maga a vidék, a Nyírség: melankolikus, ködös, misztikus, csöndes cserjésekkel és óriási lecsapolatlan mocsarakkal, melyek egészen a ház kertjéig értek. Ez a csöndes, évtizedekkel elmaradott Magyarország volt: málladozó falusi kúriák, a maradi gondolkodású dzsentrik világa, akik vég nélkül szövögetik álmaikat. Krúdy nagypapja még részt vett a 48-as szabadságharcban. Felesége a nőügyei miatt vált el tőle; ekkor már 80 éves volt. Krúdy apja megfontoltabb; ő „csak” együtt élt egy parasztlánnyal, akitől 10 gyermeke született, és öt évvel a halála előtt vette el, a gyerekek kedvéért.

Krúdy nem volt jó tanuló. Apja egy idő után átíratta a podolini Piarista Gimnáziumba. E havas, csendes kisvárosban töltött két év emlékei több ezer oldalt töltenek meg regényeiben és novelláiban. Akkor kezdett el írni, amikor visszakerült a nyíregyházi gimnáziumba. 14 éves korában jelent meg első írása. Vidéki lapoknak küldözgetett novellákat, két év alatt mintegy százat. Később elmenekült hazulról. Bemutakozott a nagyváradi és debreceni lapok szerkesztőinek; azok megdöbbenek, mert azt hitték, hogy a novellákat a nagypapja írja. Krúdyt apja és kedvenc tanára erőszakkal hazavitték és „átnyomták” az érettségén. Apja azt akarta, hogy ügyvéd legyen. „Én költő leszek Budapesten”, válaszolta.

Pesten a régi Józsefvárosban lakott. Apja kitagadta az örökségből. Alig volt pénze, de életét kávéházakban, irodalmi összejöveteleken, közeposztálybeli szalonokban töltötte. Budapesten nem volt külön az írókra és művészekre korlátozó „bohémélet”, nem volt olyan bohémnegyed, mint a Soho, a Montparnasse vagy a Montmartre. Az egész város egy nagy bohém-tanya volt, a legmegfelelőbb hely az ifjú Krúdy számára. 21 évesen megnősült, feleségül vett egy nála jóval idősebb tanárnőt, aki szintén írogató.

Ez volt a századforduló. Budapest az ismeretlen, távoli Kelet-Európa szívében modern világvárossá nőtt, első osztályú szállodákkal, hatalmas kirakatokkal, villamosokkal, a világ legnagyobb parlamenti épületével, elegáns hölgyek-

kel és urakkal. De a város már tökéletesen magyar volt; németek, svábok, görögök, szerbek és zsidók egyaránt magyarul beszéltek és énekeltek, magyarul gondolkodtak és álmodtak. A XIX. század eleji írónak és költőnek köszönhetően a magyar nyelv megerősödött, gazdagabbá, hajlékonyabbá, líraivá, kifejezővé vált.

Krúdy, bár otthon volt Budapesten, mégsem a városról írt. Inkább az Alföld melankolikus tájairól, a kárpátaljai kisvárosokról, a mindössze néhány évig tartó kamaszkor emlékeiből táplálkozva. Egészen megdöbbenő, hogyan írt huszonöt éves korában: mindent tudni látszott az öregségről. Tudta azt, amit még a modern pszichiátria sem: hogy álmainak nem másképp gondolkozunk, csupán másképp emlékezünk. Krúdy nemcsak a magyar Proust volt – a magyar Homérosz is, csak nem a térben, hanem az időben utazott. Prózája tökéletesen lírai. „Költő leszek Budapesten”, mondta egyszer, de soha nem írt egyetlen költeményt sem. Költő mégis.

Tehetsége nagyrészt már első könyveiben megmutatkozott. Első novelláskötete húszéves korában, 1899-ben jelent meg, első regénye 1901-ben. A családot a három gyerekkel a felesége tartotta el, tanított. 30 évesen Krúdy már legendás figura volt – nem mint író, hanem mint jelenség. Hitelekből élt, mint sok más író és újságíró, de mégis különbözött a többiektől, egész lényében volt valami rendkívüli: szokatlanul magas volt, jóképű, hatalmas, mogyoróbarban szemekkel. Lassan beszélt, beszéde a cselló játékához hasonlított, akárcsak írásai. Keves ruhája volt, de az mindig makulátlan. Ritkán volt otthon. Gyakran napokig ült kocsmákban, üres zsebbel, égő gyomorral jött haza, mégsem látták soha részegen. Sok ismerőse volt, de kevés igazi barátja. A nők imádták.

Harminczévesen lett igazán sikeres, ami egy kis pénz is hozott, ez azonban nem tartott sokáig. Szerb Antal írta Krúdyról, hogy állandóan a pénz hajszolta, mégis remekműveket alkotott. Igazi műfajára már korábban rátalált, és most a budapesti közönséget jobban érdeklő témákat is meglegelte. Már elég régóta élt itt, hogy írhasson a városról és a benne élőkről. Feltalálta alteregőjét, Szindbádöt, aki azonban nem egyik helyről a másikra vándorol, hanem egyik időből a másikba. A közönség szétkapkodta a könyveit.

Néha rájött a nyugtalanság. Ilyenkor valamelyik cimborájával kihajtatott a pályaudvarra, felültek a bécsi gyorsra és beültek az étkezőkocsiba. Ha elfogyott a bor vagy a pénzüik, leszálltak. Krúdy sürgönyözött valamelyik kiadójának előlegért és visszajött Budapestre. Egy nyári haj-

nalon valamelyik barátjával bemászott egy fiákerbe. „Hová, uram?”, kérdezte a kocsis. „Menjen csak, de lassan hajtson”, mondta Krúdy. Négy nap múlva jöttek vissza, miután körbejárták a Balatont. Csak a kocsmáknál és vendéglőknél álltak meg. Mikor eljött a reggel, Krúdy az üres kerthelyiségben papírt és tintát kért, és a friss hajnali szellőben 12–16 oldalnyi varázslatos, álmokkal átszőtt prózát vetett papírra, gyakran egy magányos utazóról.

Ritkán ment haza a családjához. Olcsó szállodákban lakott, amelyeket megengedhetett magának vagy amelyeknek a tulajdonosai megtiszteltetésnek vették, hogy hitelbe náluk lakik. Néha küldött egy kis pénzt a feleségének. Az sosem bocsátott meg neki. „Nem érted”, szokta mondani neki vagy a ráakaszódó nőknek Krúdy, „egyedül kell lennem. Szükségem van a magányra.” Az emlékei mégis az ellenkezőjéről tanúskodnak: régi, meleg családi tűzhelyeket idéző tökéletes feleségekkel és tiszteletre méltó éltes urakkal; a vidéki reggelek csöndes báját. Szavai-ból árad a XIX. századi vidéki magyar biedermeier életstílus utáni vágyakozás. Ebben megint nem hasonlít Proustra, aki csodálta a felső tízezret, mégis elítélte őket; sokkal inkább Monet-re, aki azért festett gyönyörű kerteket, mert szerette őket. Krúdy írásaiban tulajdonképpen emlékeinek végtelen útját járja: történeteinek alig van cselekménye. Inkább négydimenziós festmények, melyeknek varázslatos szépségét nemcsak az árnyalatok és formák adják, hanem a negyedik dimenzió – az idő.

Akárcsak Balzac, Krúdy is minden reggel írt, bármilyen másnapos volt, mert állandóan szüksége volt pénzre. De soha nem javította a kéziratát. Nem érdekelte az sem, hogy mit gondolnak róla. Író ismerőseivel soha nem beszélt irodalomról. Legkedveltebb témái közé tartozott kedvenc ételeinek elkészítési módja, széppfiúk és szépasszonyok furcsa szokásai, és a bűvészműtatvány, amellyel egyesek képesek különösebb erőfeszítés nélkül bármikor pénzt szerezni. Amikor elkészült az aznapi 16 oldallal, bevitte valamelyik kiadóba és felvette érte a honoráriumot. Aztán kényelmesen megebédelt egy félig üres étteremben, ahol a tulajdonos és a pincérek mind az ő kívánságait lesték, majd következett a lóversenypálya, a játékasztal és az éjszaka. Éjfélre alig, vagy egyáltalán nem maradt pénze. Reggel minden kezdődött előlről.

Az első világháború idején már népes olvasótábora volt. Szinte minden budapesti lapban jelentek meg írásai, függetlenül annak politikai vagy társadalmi hovatartozásától. Krúdyt csak

a honorárium érdekelte. Élete mégis borzasztóan zilált volt. A Royal Szállóban lakott, amelynek tulajdonosa nagy csodálója volt. A tulajdonos felesége szerelmével ostromolta Krúdyt. Ő azonban inkább a lányát, Zsuzsit választotta, akit meg is szöktetett, és két év múlva, miután első felesége beleegyezett a válásba, feleségül vette. 23 évvel volt idősebb nála.

A háború utáni évek azonban már nem voltak alkalmasak az ő „muzsikájának” élvezetére. A nosztalgia kiment a divatból. Talán az új házasság és az imádott legkisebb gyermekének, Zsuzsikának a megszületése adott erőt neki az újabb remekművek megírásához. Rengeteget írt, de olvasóinak száma egyre csökkent. A kiadók már nem foglalkoztak vele. Anyagi helyzete kétségbeejtővé vált. Először a Margitszigetre költözött, majd onnan Óbudára. Szokásai azonban csak annyit változtak, hogy kevesebb lett a nő, és több a szerencsejáték meg a bor. Egészégre rendkívül leromlott. 50 éves korára öregember lett. Írásai már senkit sem érdekeltek; csak íróbarátai tudták róla, mit jelent ő a magyar irodalom és a magyar nyelv számára. 1931–1932-ben Kosztolányi jelentős összegű irodalmi díjat juttatott neki. Krúdy megkérte, hogy a pénzt ne nyilvánosan adják át, nehogy a hitelezői mind elszedjék tőle. Már nem tudta fizetni sem a lakbért, sem a villanyszámlát. Élete utolsó napján is hiába járta a kormányhivatalokat és a szerkesztőségeket. Beült kedvenc vendéglőjébe, majd este kölcsönkért egy gyertyát és hazament. Reggel 10 órakor egy takarítónő hal-tan találta az ágyában. A temetésére nemcsak írók, újságírók, kiadók és szerkesztők, de pincérek, portások és utcalányok is eljöttek. Ott volt szülővárosának küldöttsége is, valamint egy cigányzenekar, amely kedvenc nótáit játszotta.

Ezt követően Krúdy hosszú időre feledésbe merült. A második világháború után 13 évvel azonban meglepődve tapasztaltam, hogy Magyarországon egymás után adják ki a könyveit. A Krúdy-renezánsz még ma is tart. A külföldön élő Krúdy-rajongók Magyarországról szerzik be a legújabb Krúdy-köteteket. Ha a kezemből veszem valamelyiket, gyakran szöknek könyvek a szemembe. A szintén külföldön élt Cs. Szabó László meg is írta, amit minden magyar tud, akár külföldön él, akár nem: „Hogyan értheti meg egy idegen olvasó Krúdyt, ha soha nem látta Óbuda tornyait a Margitszigetről, gyülekező hófelhők alatt; nem hallotta a rezgőnyárfák leveleinek susogását a nyíri homokban... Hogyan érthetné, ha soha nem hallott csellójátékot kiszűrődni egy földszintes ház nyitott ablaká-

ból, nem hallotta a vonó hangját, amelyet egy láthatatlan kéz húz, valaki, aki csak magának játszik, mielőtt felhangzik az esti harangszó a Duna felől?” (*New Yorker*, 1986. december 1.)